

Honger in het land van melk en honing

Vier documenten uit de eerste maanden van 1945 in Vleuten, De Meern en Haarzuilens.

Ingeleid en geannoteerd door Dr Ton H.M. van Schaik

Bij een onderzoek in het GAU naar de situatie in de stad Utrecht gedurende de hongerwinter van 1944-'45 werd een viertal stukken aangetroffen, die samen een indruk geven van de toestand in Vleuten, De Meern en Haarzuilens gedurende diezelfde periode. Twee documenten bevatten bovendien interessant cijfermateriaal, terwijl er ook nogal wat namen in te vinden zijn van mensen die in deze periode een rol spelen.

De voedselsituatie was in de eerste maanden van 1945 overal in Nederland boven de grote rivieren nijpend, waar nog bijkwam dat de winter buitengewoon koud was. Op 23 december 1944 had een periode van strenge vorst ingezet, die tot in februari van het volgend jaar aanhield. In januari was het rantsoen in het westen van het land gezakt tot ruim 500 calorieën, terwijl een werkend mens zo'n 3000 calorieën per dag nodig heeft. De voedselprijzen waren in deze maanden tot ongekende hoogte gestegen, waarbij alleen de zwarthandelaren zijde sponnen. De laatste periode van de oorlog was in dit opzicht tevens de zwaarste.

In de stad Utrecht was op 28 december 1944 een Interkerkelijk Overleg (I.K.O.) opgericht, speciaal met het oog op de verwerving en de distributie van het schaarse voedsel en tevens met het doel kinderen uit te zenden naar gebieden in het noorden en het oosten van het land, waar wat meer te eten was. In de provincie werden eveneens plaatselijke IKO's opgericht, die moesten worden erkend door het Overleg in Utrecht, dat gevestigd was op het adres Kromme Nieuwe Gracht 27. Bijzonderheden over de activiteiten van dit stedelijke I.K.O. zijn te vinden in het boek *Een gewone stad in een bijzondere tijd*. Utrecht 1940-1945 onder red. van Jan van Miert (Utrecht, Het Spectrum, 1995).

De vier hier gepubliceerde documenten bevinden zich in het archief van de Ned. Herv. Diaconie Utrecht, Inv.nr 16660, gedeponneerd in het Gemeente Archief te Utrecht.

1. G. Reijenga te Vleuten aan dhr Schoonhoven, 12 febr. 1945.

Ds. Reijenga was predikant van de Gereformeerde Gemeente te Vleuten. De heer Schoonhoven, zijn voorletters zijn ons niet bekend, was medewerker van het IKO Utrecht bij de afdeling Kinderuitzending. De schrijver vraagt hulp aan het stedelijke IKO en schetst in verband daarmee de voedselsituatie in Vleuten. De afkorting V.D.M. bij de ondertekening betekent Verbi Divini Minister, Bedienaar des Goddelijken Woords.

Vleuten, 12 Febr. 1945

Weledele heer Schoonhoven,

Hierbij ontvangt U het beloofde korte overzicht, algemeen en bijzonder. Vleuten was jaren geleden wat men noemt een weidestreek. Landbouw werd zo goed als niet aangetroffen evenmin als tuinbouw. Langzamerhand is het oog opengaan voor de geschiktheid van de bodem voor tuinbouw, zodat we de laatste jaren Vleuten c.a. zagen veranderen in een weide- en tuinbouwstreek. Door de situatie van de laatste tijd is ook de landbouw zich hier gaan ontwikkelen, zodat we

eigenlijk hier in Vleuten, van menselijke kant gezien, onszelf zouden kunnen voorzien in levensbehoeften. Vreemd zal het dan ook de buitenstaander te moede zijn, als hij daar nu ineens hoort van een noodtoestand, ja van gevallen van besliste hongersnood. Om dat te voorzien moeten we enkele zaken even onder ogen zien. Allereerst moeten we bedenken, dat, hoewel Vleuten c.a. een niet ongunstige streek is voor tuinbouw, de tuinders toch geen bouwboeren zijn, dat wil hier zeggen: geen aardappelen voor consumptie in het algemeen verbouwen. Wel natuurlijk voor eigen gebruik, maar daar was het dan ook mee afgelopen. Temeer moet het ons dan ook treffen, hoe niettemin in het najaar van 1944 diezelfde tuinders de stad van aanzienlijke hoeveelheden aardappels van zichzelf hebben voorzien. Evenwel ging dit ten koste van eigen voorraad, zodat Vleuten zich nu al geruime tijd niet meer kan voorzien van aardappels en het ook in Vleuten en omgeving geen ongewoon gezicht is, de mensen in de rij te zien staan voor aardappelen.

Maar, zult ge opmerken, daar zijn dan toch nog de boeren in Vleuten, kunnen deze dan in niets meer voorzien? Ons antwoord moet zijn, in het algemeen, neen. Oorzaak daarvoor is louter en alleen gelegen in de onvoorziene omstandigheid van de evacuatie van elders naar hier. Honderden ellendigen vonden hier in Vleuten gastvrij onderkomen en er zijn meerdere gezinnen onder de boeren, waar zes a zeven evacuée's geplaatst werden. Hierover niets dan lof, maar dat neemt niet weg dat voor de Vleutenaren zelf daardoor de bronnen van de voedselvoorziening gestopt zijn. Alles bij elkaar genomen vleien we ons met de hoop dat we enigszins in het algemeen duidelijk hebben gemaakt, dat de totale toestand van Vleuten inzake de voedselvoorziening in een zeer ongunstige toestand verkeert.

Zo zijn we gekomen aan een tekening van de gezinnen in het bijzonder inzake het voedselvraagstuk, en wel die gezinnen, die behoren tot de Geref. Kerk hier ter plaatse. Uiteraard heeft ondergetekende daar ook slechts een overzicht over. Mijn gemeente bestaat uit tuinders, kantoormensen uit de stad, arbeiders op de stadsfabrieken. Verder hebben wij nog twee boeren, van welke de ene zijn boerderij van de hand heeft gedaan, zodat er prakties één overblijft. In het licht van boven gegeven overzicht valt het nu niet moeilijk om de situatie te begrijpen. We hebben een gezin, waarvan de vader reeds lang ziek is, en niet in staat om voor zijn gezin te zorgen. Hij was ambtenaar in Utrecht. Zijn vrouw is reeds met zijn dochter erop uitgetrokken om voedsel te betrekken uit het Oosten van het land. Dan zijn er twee gezinnen, waarvan de mannen door de tijdsomstandigheden gedwongen zijn elders te verkeren, de een ambtenaar te Utrecht en de ander een bakkersknecht, voorheen te Utrecht werkzaam. Ook daar is reeds door een der vrouwen een tocht ondernomen naar Groningen. Van een vierde gezin heeft de vrouw geprobeerd met man en kinderen, twee, naar Groningen te trekken. Het is niet gelukt, ook al door de tijdsomstandigheden.

En zo hebben we nog twee gezinnen: kantoorklerk en arbeider, waar de nood niet reeds dreigt, maar inderdaad zijn intree reeds heeft gedaan. Voorts hebben we twee weduwen,

van wie een met vijf jonge kinderen. Tot nu toe hebben wij ze altijd kunnen helpen, maar nu de steun, in natura moet plaats grijpen, nu schieten ook ons de krachten te kort. Dan is er nog een gezin uit Scheveningen, alhier geëvacueerd, bestaande uit drie vrouwen en een jong meisje van twaalf jaar, dat natuurlijk hier geheel wildvreemd, totaal geen kans ziet om in de behoeften te voorzien. Nu hebben we nog gezegen van die gezinnen, waar de nood, al is het dan niet in zijn scherpste vorm, toch reeds binnengetreten is. Gezinnen, waar geen melk, boter of kaas meer te ontdekken is, waar een permanente ondervoeding voortwoekert.

In onze kleine gemeente zijn zonder deze laatste gezinnen toch zo reeds een tiental, met tesamen 40 personen, die spoedige hulp nodig hebben. Ons dunkt, mijnheer Schoonhoven, dat de noodzakelijkheid van I.K.O. hulp wel naar voren komt. In de verwachting, dat we door dit rapport een beetje aan ons gesteld doel hebben beantwoord, verblijf ik met hoogachting

Uw
w.g. G. Reijenga
V.D.M.

2. *J.A. de Goeij, D. Harteveld en G. Reijenga te Vleuten aan het IKO Utrecht, 19 februari 1945.*

De drie, resp. waarnemend pastoor van de St.-Willibrordusparochie te Vleuten en predikant van de Hervormde, resp. Geref. gemeente aldaar, melden de oprichting van een IKO te Vleuten en Haarzuilens. Ze geven daarbij een overzicht van het aantal noodlijdende gezinnen. Er is blijkbaar een positieve reactie ontvangen op nr. 1. De Goeij wordt „Prof.” genoemd omdat hij moraal doceerde aan het groot-seminarie Rijsenburg, dat intussen buiten bedrijf was. Zo kon hij tijdelijk de plaats innemen van de ziekelijke pastoor R. A. van de Burgt (1944-1946).

INTER - KERKELIJK - OVERLEG GEM. VLEUTEN EN HAARZUILENS

Voor de gemeenten Vleuten en Haarzuilens is in een bijeenkomst op 8 februari 1945 een I.K.O. comité tot stand gekomen, onder geestelijke leiding van den Zeereerw. Heer prof. J. de Goeij, waarnemend Pastoor der parochie en de Weleerw. Heeren Ds. Ir. D. Harteveld en Ds. G. Reijenga, resp. Predikanten der ned. hervormde en Gereformeerde Gemeente.

Als eerste actie is men begonnen pogingen in het werk te stellen, auto's van ingezetenen op den weg te brengen, voor de afvoer van kinderen naar de Noordelijke en Oostelijke provincies en de aanvoer van I.K.O. voedsel.

Het resultaat is geweest, dat tot op heden vier eigenaars van auto's bereid werden gevonden, hun wagen ter beschikking van het I.K.O. te stellen. Deze wagens, welke langere tijd niet hebben gereden, dienen gereviseerd te worden, welk werk inmiddels ter hand werd genomen door de Fa. Jongerius te Utrecht. Waarschijnlijk zal a.s. Woensdag de eerste rit gemaakt kunnen worden.

Voorop gesteld moet worden, dat het I.K.O. van Vleuten en Haarzuilens niet voornemens is zelf kinderen uit te zenden; in het voeden van kinderen, die ondervoed dreigen te geraken (hoofdzakelijk kinderen uit gezinnen van fabrieksarbeiders en tuindersknechten) zal getracht worden te voorzien, door dagelijks een warme maaltijd te laten gebruiken in andere gezinnen. Ook zijn wij niet voornemens zelfstandig de inzameling en het vervoer van I.K.O. voedsel uit de andere provincies ter hand te nemen.

Het I.K.O. van Vleuten en Haarzuilens biedt daarom de bedoelde auto's aan, aan het comité te Utrecht, voor de afvoer van stadskinderen en de aanvoer van voedsel.

Wij vragen U evenwel: Geef ons een billijk gedeelte van het aangevoerde voedsel, teneinde zoo goed mogelijk te voorzien in de nood, die helaas ook in vele gezinnen te Vleuten en Haarzuilens zijn intrede heeft gedaan.

Dat deze nood in onze gemeenten, die naar de meening van vele Utrechtenaren „overvloeien van melk en honing”, in werkelijkheid bestaat, moge U blijken uit ingesloten algemeen overzicht van Ds. G. Reijenga. tevens vindt U daarin vermeld het aantal noodlijdenden der gereformeerde Gemeente.

Van de R.K. Parochie en Hervormde gemeente zijn deze gegevens als volgt:

R.K. Parochie Vleuten en Haarzuilens

Aantal zielen: 1900 Aantal gezinnen: 370

Bijzonder direct noodlijdend: 26 gezinnen

Noodlijdend: 140 gezinnen en alleenstaanden.

De Parochie telt in het geheel 36 boeren, waarvan meerderen zonder bouwland en allen met evacué 's.

Het aantal R.K. evacué 's is 275-300.

Fabrieksarbeiders: 43 gezinnen.

Hervormde Gemeente Vleuten en Haarzuilens

Aantal zielen: 780 Aantal gezinnen: 183

Bijzonder direct noodlijdend: 16 gezinnen met 122 personen

Noodlijdend: 14 gezinnen met 46 personen

De hoofden der noodlijdende gezinnen zijn: fabrieksarbeiders, kapper, weduwen, in het buitenland te werk gestelden enz.

Aantal boeren: 18 Aantal tuinders: 10

Alle boeren der Hervormde Gemeente hebben één of twee geëvacueerde gezinnen te verzorgen, terwijl ook verscheidene burgers evacué 's hebben.

Het deed ons genoegen van den Heer Schoonhoven, die het contact met Uw comité onderhoudt, te vernemen, dat U zich in principe reeds bereid verklaarde op ons voorstel in te gaan.

Wij hopen spoedig in staat te zijn, door het aanbieden van meerdere wagens, Uw moeilijk werk van kindertransport en voedselaanvoer een weinig te verlichten en daardoor tevens de helpende hand te kunnen bieden aan de noodlijdende kinderen, zieken, gebrekkigen en ouden van dagen in onze gemeenten.

Vleuten, 19 Febr. 1945

w.g. J.A. de Goeij, D. Harteveld, G. Reijenga V.D.M.

3. *J. de Graaf en J. Mijderwijk te De Meern aan het I.K.O. te Utrecht, 2 maart 1945.*

De heren zijn resp. voorzitter en administrateur/ secretaris van het I.K.O. De Meern, waarvan zij de oprichting melden per 23 februari 1945. Ook geven ze de precieze samenstelling ervan met de vermelding van ieders confessie en beroep. In tegenstelling tot Vleuten heeft men hier geen auto's aan te bieden om kinderen of voedsel te vervoeren. Met pastoor „Koelemans” is bedoeld H.C. Koelman, van 1940-1949 pastoor van de parochie O.L. Vrouw Tenhemelopneming, Oudenrijn, te De Meern.

De molenaar J. H. Oude Wansink is de initiatiefnemer tot het I.K.O. in De Meern geweest. De deelnemers hebben elkaar blijkbaar snel op een gemeenschappelijke formule kunnen vinden. De S.O.L. was de Stichtse Olie- en Lijnkoekenfabriek in Oog in Al(Utrecht), thans Cereol b.v. De betekenis van de afkorting A.V.A. bleef onopgehelderd. De heer Oude Wansink was behalve molenaar ook controleur van de kwaliteit van veevoeder.

I.K.O.-De Meern
Adm. J. Mijderwijk, Zandweg B 138

De Meern, 2 Maart 1945.

Jaap Mijderwijk
11-2-1911 - 25-11-1965

Aan de I.K.O.,
Kr. Nw. Gracht 27
Utrecht.

Weled. Heeren,-

Langs dezen weg stellen wij U beleefd in kennis met de oprichting van een I.K.O. voor De Meern. Deze omvat de gemeenten Oudenrijn, Veldhuizen en Vleuten wijk B, tesamen ongeveer 5000 inwoners tellend, plus ongeveer 1200 evacués. De oprichting heeft op de volgende wijze plaats gehad: Op 23 Februari werden voor een oriënteerende vergadering 25 personen bijeengeroepen. Hier volgen hun namen, functies en beroepen, benevens tusschen haakjes hun confessie:

v. Maarsseveen, Schoolhoofd, (R.K.); Verhoef, Landbouwer (N.H.); de Graaf, Brandst. handelaar (N.H.); de Rooij, Dir. C.M.C. (Geref.); Oostveen, Landbouwer, (R.K.); Zomer, Empl. S.O.L. (R.K.); Gerritsen, Onderwijzer (N.H.); Veldhuizen, Onderwijzer (N.H.); Blok, z.b. (N.H.); Ds. Peterse, N.H. predikant; Willemsen, Schilder (R.K.); de Bruin, Onderwijzer (N.H.); Mijderwijk, Boekhouder (Geref.); Smit, Schoolhoofd (N.H.); Koot, Fabrikant (R.K.); de Koff, Boekhouder (N.H.); Hansen, Dir. postkantoor (R.K.); Zijlstra, Ambt. Rijksw. (R.K.); Pavert, Fabrikant (R.K.); Oude Wansink, Controleur A.V.A. (R.K.); Brinkhof, Aannemer (R.K.); v. Dijk, Winkelier (R.K.); Miltenburg, Landbouwer (R.K.); Jonker, Kweker (Geref.) en Pastoor Koelemans van de parochie Oudenrijn.

Tijdens deze vergadering is een werkcommissie samengesteld uit de volgende personen: v. Dijk, De Graaf, Mijderwijk, Koot en de Rooij.-

De aanleiding tot de oprichting van de I.K.O. is de stijgende nood onder de bevolking. De hierboven genoemde gemeenten waren practisch reeds door de inwoners van Utrecht

leeggekocht, toen op 30 October 1944 ongeveer 1200 evacuees werden ondergebracht. Hierdoor werd de toestand in De Meern zeer zorgelijk.

De heer J. H. Oude Wansink, controleur van de A.V.A., heeft thans de eerste stoot tot de oprichting van de I.K.O. gegeven en zich beschikbaar gesteld voor de controle op de Centrale Kinder-Keuken, welke volgende week met de verstrekking van voedsel hoopt te beginnen.

De inschrijving van kinderen uit de genoemde Gemeenten is alleen opengesteld voor voedselbehoefte en ondervoede kinderen. Thans zijn reeds ongeveer 300 kinderen ingeschreven. Het is onze bedoeling voorlopig één keer per week voedsel te verstrekken.-

Wij verzoeken U om een erkenningsbrief voor de I.K.O. te De Meern, opdat wij als erkende I.K.O. onze werkzaamheden ook verder kunnen verrichten.-

Met vr. dank voor Uw te verlenen medewerking teekenen wij,

Namens de I.K.O.- De Meern

w.g. J. de Graaf, voorz.

J. Mijderwijk, Adm.

4. I.K.O.-provinciaal aan het I.K.O.-De Meern, 3 maart 1945.

Het stedelijke I.K.O., reagerend op nr 3, erkent het I.K.O.-De Meern per omgaande. Het contact met de I.K.O.'s in de provincie werd onderhouden door Dr J.A. de Koning (vrijz.prot.), A.M. Jansen pr., directeur van de Katholieke Actie in het aartsbisdom Utrecht, C.A. van Donselaar (afd. vervoer) en G.M.A. Laernous (geref.).

3 maart 1945.

Erkenningsbrief voor het I.K.O. te de Meern

het I.K.O. Utrecht verklaart hierbij dat het I.K.O. De Meern, samengesteld uit de heren: v. Maarseveen, Schoolhoofd; Verhoef, Landbouwer; de Graaf, Brandst. handelaar; de Rooij, Dir. C.M.C.; Oostveen, Landbouwer; Zomer Empl. S.O.L.; Gerritsen, Onderwijzer; Veldhuizen, Onderwijzer; Blok, z.b.; Ds. Peterse, N.H. Predikant; Willemsen, Schilder; de Bruin, Onderwijzer; Mijderwijk, Boekhouder; Smit, Schoolhoofd; Koot, Fabrikant; de Koff, Boekhouder; Hansen, Dir. postkantoor; Zijlstra, Ambt. Rijksw.; Pavert, Fabrikant; Oude Wansink, Controleur A.V.A.; Brinkhof, Aannemer; v. Dijk, Winkelier; Miltenburg, Landbouwer; Jonker, Kweker; Pastoor Koelemans van de Parochie Oudenrijn, het door de provinciale I.K.O. van Utrecht erkende en alzo officieel aangewezen I.K.O. voor De Meern vormt.

Het I.K.O. De Meern werkt volgens de richtlijnen van het I.K.O.-verband in Nederland en heeft zich bereid verklaard zijn werk te willen regelen in overleg met het provinciale I.K.O. van Utrecht.

De werkzaamheden van het I.K.O. De Meern bestaan uit het verstrekken van voedsel aan noodlijdende gezinnen, aan zieken en kinderen van alle gezindten.

Namens het I.K.O. Utrecht, provinciaal:
(ongetekend ex. voor kopie)

Utrecht, april 1995